

MACHT GAAT OM EEN BETEKENISVOLLE ROL IN DE WERELD

Toen ik twintig jaar geleden begon met mijn onderzoek naar macht, werd macht vaak gelijkgesteld aan repressie, kracht en dominantie. De opkomst en neergang van naties werd verklaard in termen van enerzijds militaire innovatie en verovering, en anderzijds overbelasting en de gevolgen van de militaire activiteiten voor de economische capaciteit van een land.¹ Relaties tussen verschillende klassen werden beschreven in termen van onderdrukker en onderdrukten en de allesbepalende invloed van de economische dominantie op het bewustzijn. Relaties tussen mannen en vrouwen werden gezien via de invalshoek van onderdrukking.

Deze visie op macht als dwangmiddel komt het duidelijkst tot uiting in Niccolò Machiavelli's boek *De heerser*.² Dit boek wordt elk jaar door honderdduizenden studenten voor het vak geschiedenis gelezen en is overal ter wereld verplichte lesstof bij opleidingen van de overheid, in het zakenleven en voor openbaar beleid.³ Machiavelli schreef zijn boek in een tijd van extreem geweld.⁴ Moord kwam ongeveer honderd keer zo vaak voor als tegenwoordig. Verkrachting was acceptabel. Marteling was een publiek spektakel, vaak onder bege-

leiding van zang en voordrachten. Machtsmisbruik kon voor het grootste deel onbelemmerd plaatsvinden; slechts weinigen konden lezen, er waren geen journalisten om de machten ter verantwoording te roepen, er was geen georganiseerde militie om het krijgsgeweld te institutionaliseren, en er was weinig besef van universele rechten van de mens.

De heerser biedt een machtsfilosofie die past bij zulke gewelddadige tijden en definieert macht in zijn zuiverste vorm als ‘kracht en bedrog’.⁵ Een dergelijke macht kunnen we krijgen en behouden door repressieve en onvoorspelbare daden die impulsief, onstuimig en gewelddadig zijn. We kunnen een dergelijke macht behouden door ons deugdzaam voor te doen, ook al hebben we andere bedoelingen. Met dit soort macht leg je rivalen en critici het zwijgen op (of dood je hen), ga je allianties aan en maak je de massa monddood. Door repressieve macht en bedrog kunnen we domineren.

Maar er zijn talloze tegenvoorbeelden van deze opvatting van macht. Veel uiterst belangrijke veranderingen in onze geschiedenis – de instelling van het kiesrecht voor vrouwen, wetgeving voor burgerrechten, de beweging voor vrijheid van meningsuiting en als gevolg daarvan de demonstraties tegen de Vietnamoorlog, de afschaffing van apartheid, de opkomst van homorechten – zijn tot stand gebracht door mensen die niet beschikten over economische, politieke of militaire macht; zij veranderden de wereld zonder repressieve kracht.⁶

Bij een recent onderzoek keek men naar 323 verzetsbewegingen van 1900 tot 2006 op allerlei locaties, van Oost-Timor tot landen in het voormalige Sovjetblok.⁷ Sommige bewegingen gebruikten de tactiek van repressieve kracht – bom-aanslagen, moorden, onthoofdingen, marteling en het doden van burgers. Andere gebruikten een geweldloze tactiek – mar-

sen, waken, petitieën en boycotacties. De geweldloze groep had tweemaal zoveel kans (53 tegenover 26 procent) als de gewelddadige groep om politieke macht te verwerven, met brede steun onder de burgers, en bij te dragen aan de val van een onderdrukkend regime.

Mensen nemen hun toevlucht tot repressief geweld als hun de macht eigenlijk ontglipt. In onze werkomgeving melden mensen die machiavellistische strategieën aanhangen in hun sociale leven – liegen, manipuleren, met de ellebogen werken om in rang te stijgen – dat ze minder macht en invloed ervaren dan de gemiddelde persoon.⁸ In ons persoonlijke leven zijn liefdespartners juist eerder geneigd hun geliefde op een repressieve manier te behandelen – met intimidatie, lichamelijk geweld en emotionele dreigementen – als ze zich minder machtig voelen. Ouders lopen het risico hun kinderen slecht te behandelen als ze zich relatief machteloos voelen tegenover een ongewillig kind.⁹ Op school zijn pestkoppen voortdurend bezig met overheersing en bedrog, maar gewoonlijk staan ze in de ogen van hun leeftijdgenoten onder aan in de klas op het gebied van aanzien, respect en invloed.¹⁰ Vandaag de dag leidt repressieve kracht eerder tot een gebrek aan macht dan tot vermeerdering van macht.

De machiavellistische bril belemmert ons zicht op de alomtegenwoordigheid van macht in ons dagelijkse leven. Als we macht gelijkstellen aan het meedogenloze geweld van beruchte dictators als Hitler, Stalin, Saddam Hoessein en Pol Pot, hebben we geen oog voor de factor macht in onze interacties met vrienden, ouders, liefdespartners, kinderen en collega's. Als we aan macht denken in termen van uitzonderlijke acties van overheersing – tanks die door de straten rollen, bewakers die naakte gevangenen als honden behandelen, zoals

in Abu Ghraib – krijgen we geen inzicht in de wijze waarop macht ook invloed heeft op minder uitzonderlijke zaken als creativiteit, logisch redeneren, ethisch oordelen, genegenheid en emotie. De opvatting van macht als een dwangmiddel vervormt onze kijk op de machtsparadox en belet ons het ware karakter van macht te onderscheiden.

In 1938, toen het fascisme Europa in zijn greep kreeg, merkte de Engelse filosoof Bertrand Russell op: ‘Het fundamentele concept in de sociale wetenschap is macht, in dezelfde zin dat energie het fundamentele concept in de natuurwetenschap is. [...] De wetten van de sociale dynamiek zijn wetten die alleen kunnen worden opgesteld in termen van macht.’¹¹

Het gaat erom te achterhalen hoe macht alle vormen van sociale dynamiek bepaalt. De afgelopen veertig jaar hebben een beweging te zien gegeven weg van de repressieve kracht als de basis en de uiting van macht. Veertig jaar geleden was men ervan overtuigd dat leiderschap berustte op dominantie, assertiviteit en kracht, of het nu ging om de zakenwereld, de wet, journalistiek, politiek, sport of overheidsinstanties. Maar tegenwoordig is de situatie anders, als een afspiegeling van de maatschappelijke veranderingen in het recente verleden: in Noord-Amerika, Zuid-Amerika, Europa, Azië en het Midden-Oosten zijn mensen ervan overtuigd geraakt dat macht het best tot uiting komt in medeleven en een verbetering van het welzijn van anderen, en dat warmte en begrip net zo belangrijk voor een sterk leiderschap zijn als krachtig, assertief en moedig optreden.¹²

Een eerste stap om aan de uitdaging van Bertrand Russell te voldoen is een verbreding van ons denken over wat macht is. Een nieuw concept van macht moet gelden voor alle relaties en vormen van interactie, niet alleen die waarin sprake is van

een asymmetrische kracht. Het concept moet licht werpen op de talloze manieren waarop we elkaar beïnvloeden door nieuwe ideeën te stimuleren, protesten te sturen, mensen in nood te helpen en de kapitaalstroom in andere banen te leiden. Het nieuwe concept moet gelden voor alle contexten waarin zich interactie tussen mensen voordoet en moet ons meer inzicht verschaffen van alle vormen van maatschappelijke verandering.

Een definitie die aan al deze vereisten voldoet, luidt: macht gaat om het vervullen van een betekenisvolle rol in de wereld.¹³ Deze definitie is in de kern pragmatisch: macht draait om iets veranderen in het leven van anderen. De definitie is een afspiegeling van onze uiterst sociale aard: we zijn van betekenis in de wereld door andere mensen te beïnvloeden.

Deze definitie legt bepaalde misvattingen bloot. Macht gaat niet per se om aandacht of roem, want beroemdheden doen vaak weinig om iets in de wereld te betekenen, terwijl degenen die wel van betekenis zijn, gewoonlijk onbekend blijven en weinig aandacht krijgen. Macht draait ook niet om geld of maatschappelijke status, zoals vaak wordt gedacht. De maatschappelijke positie van mensen – de combinatie van hun rijkdom, opleiding en beroepsprestige – is slechts goed voor 10 tot 15 procent van hoe machtig en invloedrijk zij zich op enig moment voelen.¹⁴ Geld en maatschappelijke positie vertalen zich alleen naar macht als mensen deze middelen gebruiken om een betekenisvolle rol te vervullen in het leven van anderen.

Als we ervan uitgaan dat macht gaat om een betekenisvolle rol in de wereld, dan volgen daaruit vier principes.

Macht gaat om een betekenisvolle rol in de wereld

- PRINCIPE 1 Macht gaat om het veranderen van de situatie van anderen.
- PRINCIPE 2 Macht maakt deel uit van elke relatie en interactie.
- PRINCIPE 3 Macht speelt een rol in alledaagse gedragingen.
- PRINCIPE 4 Macht komt voort uit steun aan anderen in sociale netwerken.

Hier volgt een kort overzicht van de redenering achter deze principes. We zijn van betekenis in de wereld door de situatie van anderen te veranderen (principe 1). Daarom maakt macht deel uit van elke interactie en elke relatie (principe 2). Als je naar deze twee principes kijkt, is macht dynamisch, en speelt hij bovendien een rol bij alledaagse gedragingen in ons gewone leven (principe 3). Macht is dan ook niet iets wat zich in ons bevindt, maar wat wordt verspreid in sociale netwerken en aanwezig is wanneer we anderen steunen (principe 4). Het doel van dit hoofdstuk is het bewijs voor deze vier principes nader te onderzoeken.

Macht gaat om het veranderen van de situatie van anderen

Als men in de sociale wetenschappen geneigd is macht te zien in termen van geld, militaire actie en politieke participatie, dan heeft dat ook wel zijn reden, want acties in deze domeinen kunnen van grote betekenis zijn in de wereld. Maar als macht aanwezig is in alle onderdelen van de sociale dynamiek, dan moeten we deze herdefiniëren om duidelijk te maken hoe mensen iets in de wereld kunnen betekenen op een wijze die niets van doen heeft met geld, militaire actie of politiek.

Macht is dan het vermogen om de situatie van anderen te veranderen. Met zo'n situatie bedoel ik eenvoudigweg de toestand van een ander of van andere mensen. Die toestand kan van alles zijn – iemands bankrekening, een overtuiging, een emotie, lichamelijke gezondheid, het recht om te stemmen, een gevoel in de gaten te worden gehouden, een activeringspatroon in de hersenen of een reactie van het immuunsysteem.

Als we macht op deze manier definiëren verkeren we in een betere positie om te begrijpen dat macht vele vormen heeft en dat we anderen op vele manieren beïnvloeden. We kunnen de economische situatie van een ander beïnvloeden door een verandering teweeg te brengen in het salaris, het bezit, de zekerheid van een baan, het pensioen, of door een schenking die hem of haar verlost van een tekort, of door kapitaal te sturen in de richting van die ander of een collectief op te richten dat hem of haar in staat stelt te werken. We kunnen verandering brengen in de politieke situatie van een ander, de toegang die hij of zij heeft tot het politieke proces, de kans dat die ander gaat stemmen, het besef een politieke stem te hebben, of het gevoel van nationale trots of schaamte.

We kunnen verandering brengen in iemands kennis van de wereld. Een diepgaande maatschappelijke verandering begint dan ook vaak met kleine verschuivingen in het begrip van de wereld. In de achttiende eeuw leefde driekwart van de wereldbevolking in slavernij, en grote delen van de Europese economieën steunden op de slavendriehoek: verscheping van goederen naar Afrika, vervoer van gevangenen naar het Caribisch gebied, waar die slaven op de suikerplantages moesten werken, en daarna levering van de gewenste goederen aan Europeanen. Wat bracht deze machtsstructuur ten val? Kennis. Op een dag leverde een student aan de Universiteit van Cambridge, Thomas Clarkson, voor een lokale wedstrijd een essay in over de wreedheden van de slavenhandel. Zijn essay won en werd doorgegeven aan enkele quakers, die Clarkson introduceerden in hun kleine netwerk van voorstanders van afschaffing van de slavernij. Hierdoor aangemoedigd, reisde Clarkson duizenden kilometers door Groot-Brittannië om mensen te interviewen die de slavernij in het Caribisch gebied hadden meegemaakt, waarna hij verslag van zijn bevindingen deed in essays en pamfletten. Zijn onthullingen maakten boycotacties los, deden een beroep op het geweten van de leden van het Hogerhuis en het Lagerhuis, en leidden uiteindelijk tot afschaffing van de slavernij.¹⁵

We hebben macht door verandering te brengen in de fysieke toestand van anderen. Virginia Apgar was de eerste vrouwelijke hoogleraar bij het College of Physicians and Surgeons aan Columbia University. In 1952 introduceerde zij de apgarscore, omdat ze er genoeg van had dat artsen te vroeg geboren baby's te zwak achtten om te overleven en ze lieten sterven. Dit was een test waarbij op tien punten metingen bij de pasgeborene werden verricht, zoals ademhaling, hartslag, kleur

van de huid, reflexen en spieractiviteit, op één, vijf en tien minuten na de geboorte. De algemene acceptatie van deze test in de medische praktijk heeft honderdduizenden levens gered en ons bewust gemaakt van de kosten van te vroege geboorten, die in de Verenigde Staten een percentage van één op negen vormen en jaarlijks de Amerikaanse economie belasten met 26,2 miljard dollar. We hebben invloed op anderen door verandering te brengen in hun fysieke toestand.

Macht speelt een rol als je verandering brengt in de smaak, voorkeur of mening van anderen. Door nieuwe eetvoorkeuren en eetgewoonten te creëren hebben de pioniers in fastfood de collectieve gezondheid van naties minstens zo sterk beïnvloed als veel ontdekkingen in de geneeskunde. Het korte bobkapsel dat de kapper Vidal Sassoon in de jaren zestig herintroduceerde, bracht een verschuiving teweeg in de voorkeur bij vrouwen voor hoe hun haar eruit kon zien, en bevrijdde vrouwen tegelijkertijd van urenlang in de weer zijn met krultang en spray. Daardoor werd het voor hen iets gemakkelijker om buitenshuis te werken. Lady Gaga had via haar muziek een revolutionaire invloed op hoe tieners over hun seksualiteit en hun aard als man of vrouw dachten, zodat ze een taal en een publiek forum kregen waar ze uiting konden geven aan hun identiteit.

Als we macht opvatten als een manier om de situatie van anderen te veranderen, krijgen we ook meer inzicht in hoe invloedrijk kunst, muziek, satire en het geschreven woord kunnen zijn. Deze vormen van creatieve expressie hebben misschien niet meteen consequenties voor je bankrekening of het verloop van de strijd op het slagveld, maar ze zijn wel invloedrijk omdat ze een verandering teweegbrengen in iemands overtuigingen over wat echt, waarachtig en eerlijk is.¹⁶ De

teksten van Dear Abby hebben tientallen miljoenen mensen geholpen bij hun morele dilemma's in het leven van alledag – hoe je met een tienerdochter over depressie praat, wat je moet doen als je man achter andere vrouwen aanzit, hoe je het best kunt omgaan met een lastig aangetrouwd familielid. Televisiepresentatoren als Rush Limbaugh, Glenn Beck, Jon Stewart en Stephen Colbert, de humoristische nieuwsorganisatie *The Onion* en het televisieprogramma *Saturday Night Live* vormen een sterk aansprekend podium voor de politieke gebeurtenissen van vandaag de dag. Mensen als Martha Stewart, Bono, LeBron James, Edward Snowden, Arianna Huffington en Oprah Winfrey vormen onze politieke voorkeuren en brengen veranderingen aan in wat we goed of slecht vinden. In de kern gaat macht om het veranderen van de situatie van anderen.

Macht maakt deel uit van elke relatie en interactie

Zo'n honderdzeventig jaar geleden ging een doorsnee Brits gezin dagelijks bij elkaar zitten om een kopje thee te drinken, en dat deden ze als het even kon met een aardewerken theeservies (zie de foto hierna).¹⁷ Dit servies werd massaal geproduceerd voor de middenklasse, met kantachtige patronen in zilver op de theepot, de suikerpot en het melkkannetje. Terwijl de Britse gezinnen theedronken, waren ze onderdeel van de machtspolitiek van het Britse Rijk. Om die bescheiden theepot te vullen vochten de Britten twee oorlogen uit met China, de Opiumoorlogen, en maakten ze zich meester van India en Ceylon (het huidige Sri Lanka), waar ze goedkope arbeidskrachten inzetten om de bladen van hun nationale

